

УДК 37.013.42:371.212.51:371.7 (043.5)

СУТНІСТЬ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ОСОБИСТОСТІ

Авторами статті здійснено аналіз понять «підтримка», «допомога», «педагогічна підтримка», «соціальна підтримка», «соціально-педагогічна підтримка»; охарактеризовано основні види підтримки особистості; визначено основні принципи здійснення соціально-педагогічної підтримки та схарактеризовано особливості соціально-педагогічної підтримки особистості.

The authors analyzed the concepts of "support", "help", "pedagogical support", "social support", "social and pedagogical support"; describes the main types of support person; the basic principles of social and educational support and characterized features of social and educational support person.

Ключові слова: підтримка, педагогічна підтримка, соціальна підтримка, соціально-педагогічна підтримка.

Keywords: support, educational support, social support, social and educational support.

Аналіз наукових праць зарубіжних і вітчизняних педагогів (Т. Алексєнко, Л. Аксьонова, Т. Анохіна, М. Галагузова, І. Ліпський, І. Макаренко, В. Тесленко,) дозволив дійти висновку, що проблема соціально-педагогічної підтримки особистості є особливим предметом наукового пошуку. Так, за останні роки підготовлено низку монографій та дисертацій, автори яких досліджували різні аспекти підтримки як соціально-педагогічної категорії, а саме: теорія і практика соціально-педагогічної підтримки діяльності дитячих громадських об'єднань України (Л. Романовська); соціально-педагогічна підтримка батьків дітей раннього віку з особливими потребами (І. Макаренко); педагогічна підтримка обдарованих учнів загальноосвітніх шкіл України другої половини ХХ століття (А. Балацінова); теорія і практика соціально-педагогічної підтримки дітей з обмеженими можливостями в промисловому регіоні (В. Тесленко); теорія і практика соціально-педагогічної підтримки студентів у вищих навчальних закладах (Ю. Богінська); соціально-педагогічна підтримка сім'ї в складній життєвій ситуації (І. Євграфова); теорія і практика розвитку соціальності школярів в умовах інклюзивної освіти (О. Рассказова); педагогічна підтримка соціалізації дітей-сиріт дошкільного віку в умовах дитячого будинку (С. Балер); підготовка соціальних педагогів до інтеграції дітей з особливостями психофізичного розвитку у середовище загальноосвітнього навчального закладу (Г. Першко); соціально-педагогічні засади роботи з батьками дітей з особливими потребами (Т. Соловійова) тощо.

Метою статті є здійснення аналізу понять «підтримка», «допомога», «педагогічна підтримка», «соціальна підтримка», «соціально-педагогічна підтримка» та визначення особливостей соціально-педагогічної підтримки особистості.

Наразі категорія «соціально-педагогічна підтримка» все ще перебуває у стадії наукової розробки, залишаються суперечливими підходи до її тлумачення. Тому, розглянемо існуючі точки зору щодо родового поняття «підтримка».

Так, у Великому тлумачному словнику сучасної української мови знаходимо, що підтримка – це: дія за значенням підтримувати; те, що підтримує кого-, що-небудь, служить опорою; забезпечення, надання необхідних засобів у процесі створення, проектування об'єкта, системи; супроводження об'єкта; те, що підкріплює, вселяє впевненість, підбадьорює [1].

Дослідник Л. Оліференко зазначає, що поняття «підтримка» введене в педагогіку відносно нещодавно Н. Б. Криловою і отримало розвиток в роботах О. С. Газмана, який розглядає підтримку як професійну діяльність педагогів в загальноосвітніх закладах, спрямовану на надання допомоги дітям у вирішенні їхніх проблем [14].

У тлумачному словнику С. Ожегова підтримка тлумачиться як «допомога, сприяння» й розкривають ще й інші значення: підтримати, не дати впасти; надати допомогу, сприяння; висловити згоду, виступити на захист будь-кого; не дати припинитися будь-чому [13, с. 433].

Оскільки термін «підтримка» часто вживається у словосполученні «допомога і підтримка» існує необхідність уточнення цих термінів.

Вважаємо за доцільне здійснити співставлення наукових позицій дослідників щодо трактування ними категорії «педагогічна підтримка», «соціальна підтримка», «соціально-педагогічна підтримка».

Поняття «підтримка» отримало розвиток в працях О. Газмана, Н. Крилової, Н. Михайлової, С. Юсфіна, які розглядають її як професійну діяльність педагогів в загальноосвітніх закладах, спрямовану на надання допомоги дітям у вирішенні їхніх проблем. Майже одночасно з'явилися поняття «соціальна підтримка», «педагогічна підтримка», «психолого-педагогічна підтримка» та «соціально-педагогічна підтримка» [14].

Педагогічну підтримку О. Газман розуміє як процес спільного з дитиною визначення її власних інтересів, цілей, можливостей, шляхів подолання перепон і проблем, що заважають їй зберегти свою людську гідність і самостійно досягнути бажаних результатів у навчанні, самовихованні, спілкуванні, образі життя [2]. Науковець А. Іванов вбачає основним змістом педагогічної підтримки допомогу (педагога, психолога, батьків) в особистісному розвитку, яка направлена на актуалізацію власних внутрішніх сил і резервів самореалізації. Дослідник визначає педагогічну підтримку як «допомогу» та «підтримку» в подоланні труднощів проблем особистості [8].

Перш ніж дати визначення соціальної підтримки, зупинимось на понятті «соціальне». У Великому тлумачному словнику сучасної української мови поняття *соціальне* тлумачиться як: «...пов'язане із життям і стосунками людей у суспільстві; суспільне, громадське; породжене умовами суспільного життя, певного середовища, ладу; існуюче у певному суспільстві; здійснюване у суспільстві; що має на меті зміну суспільних виробничих відносин» [1].

Автори першого підручника з соціальної педагогіки І. Зверєва, Л. Коваль, С. Хлебик поняття «соціальна підтримка» ототожнюють з поняттям «соціальна допомога і

тракують його як вид соціальної діяльності спеціально уповноважених органів держави, спрямованої на підтримання системи гарантованого державою рівня матеріального забезпечення дітей і молоді та багатодітних сімей з урахуванням їх матеріального та фізичного стану, складу сім'ї, віку, здоров'я, участі в суспільному та іншому виробництві. Це допомога окремим людям, соціальним групам або верствам населення з метою задоволення потреб, необхідних для нормальної життєдіяльності в умовах конкретного суспільства, конкретної ситуації, а також створення умов для самореалізації [9]. Автори наголошують, що надання суспільством соціальної підтримки індивіду — головна характеристика соціально-педагогічної діяльності і соціальної терапії. Взаємозв'язок соціально-педагогічної діяльності та соціальної терапії впливає зі спільності їх кінцевих цілей — допомогти людині подолати її повсякденні життєві труднощі. Ця діяльність спирається на виявлення та "діагностування" проблем, структурування та перетворення повсякденних поведінкових і діяльнісних моделей і, в разі необхідності, — на їх корекцію. На відміну від безпосередньої допомоги (нагодувати, одягнути тощо) соціальна підтримка виявляється переважно як "допомога з метою вироблення навичок самопомоги". Вона передбачає, що особистість сама навчиться допомагати собі, розв'язуючи численні проблеми, і долати труднощі та невдачі в житті, зміцнювати свій дух.

В Енциклопедії для фахівців соціальної сфери знаходимо, що соціальна підтримка – це система заходів, що здійснюється суб'єктами соціально-педагогічної роботи, спрямована на вирішення проблем осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах шляхом надання їм допомоги чи необхідних видів соціальних послуг; система заходів, спрямована на створення умов, що дозволяють забезпечити соціальну захищеність людей [5, с. 161].

Л. Оліференко розглядає соціальну підтримку як узгоджені дії державних і недержавних організацій, спрямовані на подолання скрутної ситуації в якій опинилися окремі громадяни [15].

О. Безпалько серед найбільш поширених видів соціальної підтримки називає матеріальну, психологічну, педагогічну, правову (юридичну) тощо [16, с. 180].

Осмисленню категорії «соціально-педагогічної підтримки» приділяється значна увага в сучасних дослідженнях з соціальної педагогіки.

В Енциклопедії для фахівців соціальної сфери зазначено, що суть соціально-педагогічної підтримки полягає в наданні допомоги особистості у процесі соціалізації з метою розкриття та розвитку її можливостей. Така підтримка здійснюється у процесі освітньо-виховної, а також соціально-педагогічної діяльності, під якою розуміють різнобічний вплив на особистість [5, с. 161].

Аналіз наукової літератури дозволив виокремити декілька підходів до розуміння змісту соціально-педагогічної підтримки.

Так, науковці Н. Заверико, І. Липський, Л. Оліференко визначають соціально-педагогічну підтримку як вид соціально-педагогічної діяльності. В контексті цього, Н. Заверико вважає, що соціально-педагогічна підтримка передбачає діяльність соціального педагога, спрямовану на створення умов, сприятливих для розвитку у

вихованця задатків і здібностей, для визначення мети, реальних прагнень, усвідомлення своїх труднощів, проблем, можливостей, лінії розвитку [6].

Інша група науковців (О. Карпенко, Т. Янченко, І. Одногулова) розглядають соціально-педагогічну підтримку як компонента (складової) педагогічної підтримки. Так, І. Одногулова розглядає соціально-педагогічну підтримку як один із елементів системи педагогічної підтримки (поряд з підтримкою психологічною), оскільки важливою складовою соціально-педагогічної підтримки дітей, на відміну від інших категорій населення, є педагогічний компонент, що пов'язаний з їх вихованням та освітою, сприянням у розвитку і успішній соціалізації [12].

Дослідниця О. Дронова [4] виділяє особливості соціально-педагогічної підтримки, а саме: превентивну спрямованість; адресний характер; сприяння в адаптації людини до умов соціального середовища; актуалізацію особистісних ресурсів.

Соціально-педагогічну підтримку О. Дронова розглядає як особливим вид діяльності соціального педагога, який спрямований на організацію ним превентивної та оперативної соціально-психоло-педагогічної допомоги у попередженні та подоланні ситуацій, що порушують їх життєдіяльність [4, с. 37].

Л. Оліференко вважає, що соціально-педагогічна підтримка дитинства представляє особливий вид соціально-педагогічної діяльності, спрямованої на виявлення, визначення й вирішення проблем дитини з метою забезпечення та захисту її прав на повноцінний розвиток і освіту. Вона виокремлює такі основні напрями реалізації системи соціально-педагогічної підтримки дитинства як: соціально-педагогічну підтримку школяра у загальноосвітніх навчальних закладах; соціально-педагогічну підтримку діяльності позашкільних виховних закладів; соціально-педагогічну підтримку дітей і молодих людей з функціональними обмеженнями; соціально-педагогічну підтримку діяльності дитячих громадських об'єднань; соціально-педагогічну підтримку центрів організації дозвілля школярів та дитячих спортивних об'єднань і секцій. Л. Оліференко розглядає соціально-педагогічну підтримку не тільки як допомогу соціальних педагогів, але і як послідовну роботу державних соціальних інститутів – органів влади і управління, а також недержавних організацій, яка спрямована на створення організаційних, правових і соціальних умов для повноцінного розвитку і формування молодого покоління [15].

За визначенням дослідниці І. Макаренко, сутнісною особливістю соціально-педагогічної підтримки є те, що потреба в ній виникає тоді, коли у індивіда або групи складається проблемна ситуація у відносинах із соціальним середовищем. Вона завжди має адресний характер і спрямована на те, щоб вирішити індивідуальні проблеми конкретної дитини за допомогою вивчення її особистості та навколишнього соціуму [11].

Н. Заверико зазначає, що соціально-педагогічна підтримка передбачає діяльність соціального педагога, спрямовану на створення умов, сприятливих для розвитку у дитини задатків та здібностей, для визначення мети, реальних прагнень, усвідомлення своїх труднощів, проблем, можливостей, лінії розвитку, та на формування в підлітка знань, умінь, навичок щодо подолання своїх труднощів, вирішення власних проблем. Результатом соціально-педагогічної підтримки має стати зміцнення бажання дитини

давати раду своїм труднощам; наявність умінь та навичок вирішення конкретних проблем, самоконтролю та самопомоги тощо [7].

Н. Михайлова виокремлює такі тактики педагогічної підтримки: „захист” (застосовується тоді, коли дитина є „жертвою обставин”. Соціальний педагог як соціальний адвокат - захищає дитину від негативних обставин, що блокують її активність і розвиток; як „буфер” - пом'якшує негативні обставини; як вихователь - розвиває в дитини здібності позбутися страху перед обставинами); „допомога” (базується на постулаті, що дитина багато може зробити для себе, якщо буде активною у вирішенні своєї проблеми. Треба допомогти їй усвідомити це. У тактиці допомоги відбувається цілеспрямоване відновлення природної потреби дитини - бути серед інших рівною іншим. Допомога створює дитині умови для самовипробування, але мінімізуючи переживання помилок шляхом емоційної підтримки. Дитина може побачити й відчути ситуацію одночасно з двох боків: з позиції особистого Я і з позиції інших людей); „сприяння” (створює умови для того, щоб дитина, уявляючи своє майбутнє, свідомо будувала своє сьогодні та управляла ним. Дитина, отримавши об'єктивну можливість обирати, має стати суб'єктом вибору. Слід створити умови, щоб подолати в дитини страх перед невідомим, для розвитку здатності дитини робити вибір, для розширення її суб'єктивного досвіду); „взаємодія” (полягає в тому, що дитина набуває досвіду проектування спільної діяльності. Педагог через взаємодію з дитиною реально може допомогти під час вирішення життєвої ситуації, доповнивши її тим, у чому дитина поки ще не самодостатня) [7].

Російські науковці І. Дементьєва, Л. Олиференко та Т. Шульга в своїй праці «Соціально-педагогічна підтримка дітей групи ризику» наголошують, що змістом соціально-педагогічної підтримки можна назвати соціалізацію особистості, оволодіння нею нормами і правилами життя в суспільстві, знаннями і уміннями будувати стосунки у ньому, набуття особистістю таких характеристик як творчий характер життєдіяльності, можливість самому проектувати своє майбутнє, прагнення до набуття сенсу життя, ставлення до іншої людини як до самоцінності [14].

Розмірковуючи над схемою застосування соціально-педагогічної підтримки, її місця у понятійно-категоріальному апараті соціальної педагогіки, заслуговує на увагу позиція вітчизняного науковця Н. Чернухи. Соціально-педагогічна підтримка розглядається нею у вигляді системи заходів, які стимулюють, активізують соціально-педагогічну діяльність в соціальному середовищі, реалізація якої є інструментом соціалізації і соціального виховання, вирішення при цьому завдань соціального навчання, соціальної адаптації, соціальної профілактики та соціального обслуговування. Реалізація соціально-педагогічної підтримки, на думку Н. Чернухи, повинна переслідувати мету створення для дітей і підлітків оптимальних організаційно-педагогічних і соціально-педагогічних умов соціалізації і соціального виховання, забезпечити при цьому реалізацію їхніх інтересів і потреб [17].

Враховуючи цю позицію, привертає увагу і науковий погляд О. Кузьменка, який зазначає, що «... соціальна підтримка, соціально-педагогічна допомога особистості і відповідні соціальні інститути постійно перебувають у взаємодії і взаємозв'язку: відповідні інститути і їх інфраструктури впливають на сферу, умови

життєдіяльності особистості і через них впливають на особистість у певному соціумі, включаючи і його у відповідну взаємодію, надаючи йому бажаного (об'єктивно виправданого і доцільного) соціального спрямування [10].

Так, О. Кузьменко у своєму дисертаційному дослідженні наголошує, що «слід вести мову про соціально-педагогічну підтримку, соціально- педагогічну допомогу дітям і молоді, які виявляються потрібними для них у суперечливому, недобррозичливому, незрозумілому чи конфронтаційному соціумі, захищаючи особистість у її правах у сім'ї та суспільстві, допомагаючи адаптуватися в умовах середовища чи мікросередовища» [10, с. 27].

Організація ефективної соціально-педагогічної підтримки підростаючого покоління є неможливою без об'єднання зусиль всіх зацікавлених сторін, інтеграції і координації, що повинно трансформуватися у відкриту соціально-педагогічну систему, покликану активізувати процес соціального виховання особистості.

До основних принципів здійснення педагогічної підтримки вітчизняний науковець Т. Дейніченко [3] зараховує такі:

1. Принцип «загальності»: потреба в допомозі та підтримці існує об'єктивно й закономірно, тому кожний учень потребує систематичної та індивідуальної допомоги.

2. Принцип «суб'єктності і індивідуальності»: педагогічна підтримка спрямована на розвиток суб'єктності та індивідуальності.

3. Принцип «проблемності»: педагогічна підтримка служить розв'язанню проблеми дитини.

4. Принцип «пріоритету захисту прав та інтересі дитини»: педагогічна підтримка – це діяльність, спрямована на відстоювання інтересів і прав дитини, яка враховує, що дитина має право на помилку.

5. Принцип «адресності й дозованості допомоги»: допомога здійснюється адресно й тоді, коли власних зусиль дитини не досить для розв'язання проблеми.

6. Принцип «співпраці й угоді між дитиною та дорослим»: пріоритет у розв'язанні проблеми належить самій дитині; доброзичливий, безоцінний такт учителя, ненав'язливість допомоги, дотримання конфіденційності.

7. Принцип «систематичності підтримки»: швидке й ефективне реагування на проблеми дітей, прогнозування їх виникнення.

8. Принцип «диференційованого підходу при наданні підтримки»: поступове збільшення або зменшення дози допомоги.

На думку Н. Чернухи, суть феномену соціально-педагогічної підтримки полягає в об'єднанні зусиль і ресурсів суспільства, соціальних і соціально-педагогічних інститутів і особистості, що володіють потенціалом соціально-педагогічного впливу, з метою створення сприятливих умов розвитку і соціалізації особистості, в допомозі їй в життєвому і професійному самовизначенні і реалізації, захисті від несприятливих чинників зовнішнього середовища і вирішенні соціально-педагогічних проблем у різних життєвих ситуаціях [17].

Отже аналіз підходів до визначення поняття «соціально-педагогічна підтримка» дозволив дійти висновку, що її метою є допомога у адаптації та розвитку особистості, оволодіння нею нормами і правилами життя в суспільстві, знаннями і уміннями будувати

стосунки у ньому, набутті особистістю таких характеристик як творчий характер життєдіяльності, можливість самій проектувати своє майбутнє, прагненні до набуття сенсу життя, ставлення до іншої людини як до самоцінності.

В цілому, поняття «соціально-педагогічна підтримка особистості» розглядається у науковому контексті як: допомога і захист, здійснення виховного впливу на дитину і створення педагогічних умов для її нормального розвитку; процес підтримки і посередництва; надання превентивної й оперативної допомоги дітям самореалізації і самовизначення сприяння; допомога соціального педагога кризовим категоріям учнів; соціальне явище, що відображає надання соціумом своїх ресурсів людині, яка опинилася в складних життєвих обставинах.

Література

1. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. - Київ, Ірпінь. - Перун, 2005. - 1728 с.
2. Газман О. С. Воспитание и педагогическая поддержка детей / О. С. Газман // Народное образование. – 1998. – №6. – С. 108–111.
3. Дейніченко Т.І. Педагогічна підтримка в системі роботи вчителя / Т.І. Дейніченко // Педагогіка та психологія : зб. наук. праць – Х.: ОВС, 2002. – Випуск 22. – С. 88-92
4. Дронова Е. Н. Социально-педагогическая поддержка подростков в деятельности социального педагога образовательной школы : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Елена Николаевна Дронова. – Барнаул, 2004. – 192 с.
5. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. І. Д. Зверєвої. – К. : Сімферополь : Універсум, 2012. – 536 с.
6. Заверико Н. В. Соціальна педагогіка: [навч. посібник] / Н.В. Заверико. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2011. – 240 с.
7. Заверико Н. В. Соціально-педагогічна підтримка підлітків у притулку для неповнолітніх / Н. В. Заверико / [Електронний ресурс] // Вісник Запорізького національного університету. – Запоріжжя: ЗНУ, 2009. - № 2. – Режим доступу: <http://web.znu.edu.ua/herald/issues/2009/Pedagogi-2-2009/077-80.pdf>
8. Иванов А. В. Педагогическая поддержка ребенка в современном воспитании / А. В. Иванов // Вісник психології і соціальної педагогіки [Електронний ресурс]: Збірник наук. Праць / Інститут психології і соціальної педагогіки київського університету ім. Б. Грінченка; Московський гуманітарний педагогічний інститут. – Випуск 1. – К., 2009.
9. Коваль Л. Г., Зверєва І. Д., Хлебик С. Р. Соціальна педагогіка / Соціальна робота: навч. посібник / Л. Г. Коваль, І. Д. Зверєва, С. Р. Хлебик. – К. : ІЗМН, 1997. – 392 с.
10. Кузьменко О. А. Соціальне становлення особистості в умовах відкритої соціально-педагогічної системи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Олександр Анатолійович Кузьменко. – К., 1998. – 184 с.
11. Макаренко І. В. Соціально-педагогічна підтримка батьків дітей раннього віку з особливими потребами : автореф. дис. на здобуття наук. Ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.05 / Ірина Володимирівна Макаренко. – Луганськ, 2009. – 22 с.

12. Одногулова И.Л. Социально-педагогическая поддержка студентов-сирот в условиях профессиональной подготовки в вузе: автореферат дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / И.Л. Одногулова; Северо-Кавказский гос. тех. ун-т. – Ставрополь, 2005. – 19 с.
13. Ожегов С. И. Словарь русского языка: Ок. 57 000 слов / С. И. Ожегов ; под. ред. чл.-кор. АН СССР Н. Ю. Шведовой. – М. : Рус. Яз., 1998. – 750 с.
14. Олиференко Л.Я. Социально-педагогическая поддержка детей группы риска / Л.Я.Олиференко, Т.И.Шульга, И.Ф.Дементьева. - М.: Издательский центр «Академия», 2002. - 256 с.
15. Олиференко Л. Я. Социально-педагогическая поддержка детства. Муниципальная система / Л. Я. Олиференко. – М. : Нар. Образование, 2002. – 112 с.
16. Соціальна педагогіка : мала енциклопедія / за заг. ред. проф. І. Д. Звереві. – К. : Центр учб. л-ри, 2008. – 336 с.
17. Чернуха Н. М. Категорія соціально-педагогічної підтримки: теорія і практика / Н. М. Чернуха // Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету "Україна" . - 2012. - № 6. - С. 179-182